

АКАДЕМИК МИХАИЛ АРНАУДОВ —
ЕВРОПЕЙСКИ УЧЕН С КРУПНИ НАЦИОНАЛНИ ПРИНОСИ
Проф. д.фил.н. Кирил Топалов, E-mail: topalova_v@abv.bg

120-годишнината на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и 130-годишнината от Освобождението на България от османско робство са подходящ повод да си припомним отново, че в нашата културна история има едно поколение учени, на което бе отредена трудната задача да изведе българската филологическа наука от възрожденския ѝ стадий и да я превърне в една напълно съвременна, на високо европейско равнище научна дисциплина. Тук, в редицата на такива видни учени като Александър Теодоров — Балан, Беньо Цонев, Стефан Младенов, Иван Шишманов, Боян Пенев, Любомир Милетич и др., се нарежда и академик Михаил Арнаудов — талантлив ученик и приемник на Шишманов, направил крупни приноси в областта на литературната история, фолклористиката и литературната теория. От неговото рождение също са минали точно 130 години, сиреч — освен всичко друго той е и връстник на освободената

си родина. Колкото и да ни се струва странно, само допреди трийсетина години с него, един от знаменитите столетници в българската филологическа наука (наред с Балан), можехме да се срещаме, да разговаряме за проблемите на българската литература и фолклора, за съдбата на родната му Македония — най-красивата територия на българската география и най-тъжната част от българската история, както обичаше често да казва в приятелска беседа. Той обичаше да води разговори с младите си колеги (а за него такива бяхме не само ние, 30-40-годишните, но и нашите престарели в представите ни професори, които от своя страна бяха с поне три-четири десетилетия по-млади от него) в собствения си дом, където неуморно се катереше по библиотеката си с неизброимо количество книги, за да ни покаже докъде е стигнал в едно или друго изследване, да ни позволи да се докоснем до първи издания на култови за българската литература книги на следосвобожденските класици, голяма част от които се оказваха по-млади от него. Обичаше да се среща с нашия професор Динеков (така ни излизаше късметът и на нас, някои от неговите асистенти) в сладкарница „Кристал“ зад Градската градина, защото тогава само там имаше салон за непущачи, и да разказва с часове забавни истории, някои от които свързани и с необичайността на ситуацията да си на сто години и да си в жизнена кондиция на човек на петдесет. Успешно оспорил биологическите закони, той така ни даваше не само литературни, но и житейски уроци на мъдро осмисляне на проблемите на живота и смъртта. Сигурно затова и с най-много хумор разказваше историята с траурния венец (починал друг академик с неговото име), който по нареждане на зарадвания от новината тогавашен председател на Академията Тодор Павлов занесли от името на Института за литература в дома му в Княжево. Обяснимо избягваше да разказва само за времето, прекарано в затвора и лагера след смъртната присъда от Народния съд веднага след установяването в България на комунистическия режим. Опитваше да се шегува и с отнемането за десетилетия на академичната му титла, както и със забраната да се публикуват или препечатват неговите изследвания, и със съдържано, непоказно достойнство посрещна реабилитирането си в края на 60-те години, когато по стечение на външнополитически обстоятелства убедително възтържествуваха не само литературните, но и патриотичните му идеи по отношение на Македония.

Големият български учен е роден на 5 октомври 1878 г. в семейството на емигрирал българин от Тетово. Получава основно и гимназиално образование в родния си град Русе, като се увлича главно по хуманитарните дисциплини — история, литература, география. Придружавайки често баща си в търговските му обиколки из Северна България, той има възможност

да се запознае отблизо с бита и душевността на селянина, да влезе в непосредствен досег със самите създатели на народното поетическо творчество, чиято магия сякаш още тогава го благославя да не остарява и до последния си ден, на самия хребет на столетието си. Един от главните стимули на фолклорните му занимания е — по собствените му признания — именно това дълбоко чувство на близост с неизвестния българин-творец, възхищението от традиционните му семейни добродетели, от предаността му към родната земя и душевното му благородство, от способността му да съхрани през дългите векове обаянието на старинните народни обичаи и да създава непреходни художествени ценности.

В храма на българската наука М. Арнаудов влиза твърде рано. Блестящо написаната му тема „Обща характеристика на народната поезия” е отпечатана през 1895 г. в русенското младежко списание „Извор” и привлича вниманието на авторитетния професор Иван Д. Шишманов. Видният български учен не само пише ласкав отзив в списание „Български преглед”, но и взема под своето бащинско покровителство току-що постъпилия в университета млад студент. След завършването на университетския курс, по време на който слуша лекции от Иван Шишманов, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев, Любомир Милетич, Димитър Матов и др., М. Арнаудов заминава по настояване на Шишманов на специализация в чужбина. В Лайпциг и Берлин слуша лекции по сравнителна граматика, по литовски, староиндийски, асировавилонски и староеврейски език, изучава литература и философия при такива известни учени, като Бругман, Лескин, Вайсбах, Вебер, Вунд, Шмид, Гелдерн, Бинклер, Брюкнер и др. Увлича се от възгледите на видните руски учени Веселовски и Потебня, изучава древната митология и народните саги, вярвания и обичаи. Пряк резултат на научните му занимания са статиите „Буда и будизмът”, „Вавилон и Библията” и др.

Получил първокласна филологическа и философска подготовка, Михаил Арнаудов се връща през 1900 г. в България като гимназиален учител във Видин и София. Продължава научните си занимания, в резултат на които се явяват няколко научни публикации. Благодарение на грижите, които проф. Иван Шишманов проявява към талантливите млади писатели и литератори, той заминава отново на специализация в Лайпциг и Прага, където получава докторска степен. Завърнал се в София, той бива назначен (на мястото и по препоръка на Пенчо Славейков) за временен поддиректор на Народната библиотека. В 1908 г. е избран за редовен доцент по сравнителна литературна история при катедрата на професор Шишманов. Като доцент, а по-късно и професор, той набелязва широка научно-педагогическа програма: подготвя курсове върху литературата и културата на древна Индия, върху принципите на литературната наука, задачите и пътищата на литературната критика, теорията на литературните родове, българския и световния фолклор, творчеството на Гьоте и т. н. При винаги препълнени аудитории професор Михаил Арнаудов чете няколко десетилетия своите безкрайно интересни лекции, съчетали успешно огромната ерудиция с ораторски дар.

Преподавателската дейност не го откъсва от пряката научноизследователска работа. Той разрешава научни проблеми в три сродни филологически области, в които не само продължава успешно усилията на своите преходници, но и внася свой огромен личен влог, който в много отношения с право му отрежда място на един от първосъздателите. За неговата научна методология е характерен стремежът към плодотворен синтез на тясно специалното, частното, с по-общата научна проблематика. Той успява да подчини научното изложение на един прегледен и максимално функционален план, нелишен и от верен художествен усет.

Една от любимите му области е народното творчество. Още в 1905 г. той издава „Сборник с български народни приказки”, а в 1913 — ценното изследване „Фолклор от Еленско”. Последователно се появяват трудовете „Български сватбени обреди” (1918), „Български сватбени обичаи” (1918), „Крали Марко в народната песен” (1918), „Кукери и русалии” (1920), „Студии върху българските обреди и легенди” (1924), „Очерки по българския фолклор” (1934), „Български народни приказки” (1938), „Български народни песни” (1938), „Баладни мотиви в народната поезия” (1964) и много други. Изключително трудоспособен и честен научен труженник, Михаил Арнаудов обикаля сам и опознава непосредствено народа с неговия бит и

творчество, а през 1916 г. има възможност да посети и бащиния си край — Македония, събирайки и от тези български земи обилен фолклорен материал. Благодарение на огромната си ерудираност по въпросите на световния фолклор той достига до интересни изводи и обобщения, открива връзките на българския фолклор с прастари традиции, дошли от близки и далечни земи. В нашето народно творчество той открива еднакво успешно както най-сигурни гаранции за народностна принадлежност и народностно съхранение, така и пълноценна изява на вечно живия народен творчески гений, създава непреходни художествени ценности.

С еднаква любов и ентузиазъм Михаил Арнаудов работи и в областта на Българското възраждане. Той превръща в предмет на своите научни интереси делото на редица крупни възрожденски дейци, събира многоброен и разностранен фактически материал, анализира и обобщава, спомагайки в много голяма степен за изясняване на сложната картина на нашето културно и политическо възраждане. Неговите обстойни монографии са често основа за по-нататъшни плодотворни изследвания. Ценното издание „Непознатият Бозвели“ открива за науката едно цяло литературно богатство, излязло изпод перото на бунтовния монах и свидетелстващо за удивителната му нравствена сила. А обширната му основна монография за Бозвели аргументирано и убедително рисува образа на бореца и писателя. Също така изчерпателни и полезни са и монографиите за Васил Априлов, Братя Миладинови, Георги Раковски, Любен Каравелов и други. Арнаудов очертава делото на българските възрожденци в най-тясна връзка с обществените условия и повели на времето като израз на историческа закономерност и способност за приобщаване към постиженията на човешкия дух, като доказателство за духовната сила на българина. Животът и делото на възрожденските дейци се разглеждат в широк исторически, политически, икономически и общокултурен план, винаги се свързват с дейността на по-голям кръг обществени деятели, търсят се връзките и взаимните влияния между тях. Така ученият успява да създаде една панорамна историческа и културна картина, еднакво богата на детайли и обобщения. С огромно търпение и последователност Михаил Арнаудов изучава архивите на отделни лица или обществени институции, отново и отново се връща към литературния текст, за да направи открития или пък да потвърди или отхвърли наложени мнения. Успява да заживее с духа на епохата и да внуши това чувство и на читателя, да предаде неусетно и дълбокото си преклонение пред подвига на възрожденците.

Освен големите монографии Михаил Арнаудов посвещава на Българското възраждане и редица по-малки студии (някои от които излязоха отново след реабилитирането му в книгите „Творци на Българското възраждане“ и „Дела и завети на бележити българи“), а също така и статии и научни съобщения. С ценна статия той взема участие и в научния спор по въпроса за установяване на авторството на Ботев и Каравелов в известната фейлетонна рубрика „Знаеш ли ти кои сме?“. Създава и ценното обширно изследване „Веркович и Веда Словена“. Михаил Арнаудов има заслуга и за издаването на съчиненията на редица възрожденски писатели като Георги Раковски, Неофит Бозвели, Григор Пърличев и други. С многобройните си изследвания в областта на Българското възраждане той наистина успява да осъществи една благородна амбиция — да напише една научна епопея на забравените, или, както сам казваше — епопея на незабравимите, на ония, които бяха духовни водачи на своя народ в една от най-трудните и най-бляскави епохи в нашата история.

Третата област, в която М. Арнаудов прави голям научен принос, е литературната теория и психологията на литературното творчество. В книгата „Основи на литературната наука“ обект на историко-теоретичното изследване е както предметът на литературната наука, така и историята на нейното възникване и развитие от Платон и Аристотел до най-ново време. Едно крупно изследване — „Психология на литературното творчество“ — си поставя пък за задача да проникне в тайните на творческия процес и да разбули мистичността, с която някои обграждат надарената творческа личност. Разглеждайки литературата като своеобразно отражение и пресъздаване на действителността, подчертавайки и действителната сила на изкуството, авторът се обявява против теориите за свръхестествен произход на художествените произведения, против „представата за творческата личност като нещо напълно изключително по начин да се преживява и пресъздава света...“. Широката научна осведоменост и способността за проник-

новени психологически наблюдения и открития позволяват на изследователя да достигне до извънредно интересни изводи и обобщения, да създаде почти единствен по рода си труд.

За широките научни интереси на М. Арнаудов свидетелствуват и неговите изследвания върху редица западноевропейски и руски писатели от XVII в. насам, нато Пушкин, Гьоте, Русо, Ларошфуко, Волтер, Расин, Петьофи, Балзак и др., някои от които са събрани в книгите “Личности и проблеми” и “Творчество и критика”. Съвременник и личен приятел на някои от нашите класици, той написва интересни изследвания и върху жизнения и творчески път на Пейо Яворов, Кирил Христов, Йордан Йовков, Иван Вазов, Иван Шишманов и други.

Макар и претрупан с научна работа, Михаил Арнаудов носеше едно чисто възрожденско отношение към обществения ангажимент, едно неподправено въодушевление за народополезна дейност. Затова може би така обичаше известната строфа от Врѣхлицки:

Но докато сърцето бие,
ще бъде къс покоят твой,
и нови замисли ще крие,
и ново дело ще е той.

През 1920 - 1927 г. той е председател на Съюза на българските писатели, през 1920 г. е член на комитета за чествването на Иван Вазов, през 1926 г.— директор на Народния театър, през 1935-1936 е ректор на Софийския университет. От 1918 до 1944 и от 1963 до края на живота си е редовен член на БАН и почетен член на редица чужди академии и научни общества. Важен елемент в общественополезната му дейност е и редактирането в продължение на 18 години на списание “Българска мисъл”, в което са сътрудничили редица от най-видните представители на художествената и научна мисъл у нас.

В периода след 9.09.1944 г. и на учения от световен мащаб академик Михаил Арнаудов бе писано да сподели съдбата на по-голямата част от българската интелигенция. Своите демократични убеждения, патриотизма и научната си етика, несъгласието си да служи на наложената отвън и безмилостно провеждана чудовищна политическа идея за признаване на небългарски характер на населението, езика и културата на Македония той запласти с цената на нечовешки унижения и страдания. Оживял по чудо след ада на тогавашните следствие, съд, затвор, лагер и смъртна присъда, той се оттегли с тихото достойнство на мъдрец в света на книгите и на вечните духовни ценности, където го чакаха още много непрочетени и ненаписани страници.

Животът на Михаил Арнаудов беше безрезервно отдаден на два негови кумира — науката и България. Пред един наш писател той беше споделил: “науката, разбирана в духа на една хедоническа философия, т. е. като умствена и емоционална наслада, може да се смята наред с музиката и поезията — най-благородното занимание”. За да се почувствува пък голямото му родолюбие, достатъчно е да се разгърне което и да е от фолклорните или възрожденските му изследвания, а само допреди няколко години — и да се подиша творческата атмосфера на неговия кабинет, отрупан с книги и украсен с портретите на нашите най-видни възрожденци, да се проведе разговор с него. По славянски гостоприемен и сърдечен, по младежки енергичен и темпераментен, той заплениваше своя събеседник и го предразполагаше към откровеност. Ще сподели с него творческите си планове, ще му покаже най-новите си ръкописи, ще се поинтересува от неговите духовни интереси, ще му помогне, ще разговаря с него едновременно сериозно и духовно, но просто и непринудено — като истински мъдрец — и когато гостът си тръгне, още дълго ще бъде под обаянието на щастливата среща.

Михаил Арнаудов не успя да дочака само за няколко месеца деня, в който трябваше да споделим общата си радост за столетния му юбилей. А щастливата патриаршеска възраст, която той доживя, има за нас символичен смисъл: тя ни напомня отново, че най-сигурният залог за дълголетието на един човек или на едно творчество е градивният, творческият дух, вечно живото фаустовско начало.